

ЯРИГІНА В.В.

(Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди)

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПРОПОВІДЯХ

У статті досліджується питання використання синтаксичних засобів (питальних речень) у сучасних українських проповідях. Автор виокремлює такі питальні речення, які надають жанру церковно-релігійного красномовства емоційності, експресивності й виразності.

Ключові слова: проповідь, питальні речення, емоційність, експресивність.

Ярыгина В.В. Вопросительные предложения как способ создания экспрессивности в украинских проповедях. В статье исследуются вопросы об использовании синтаксических средств (вопросительных предложений) в современных украинских проповедях. Автор выделяет такие вопросительные предложения, которые придают жанру церковно-религиозного красноречия эмоциональность, экспрессивность и выразительность.

Ключевые слова: проповедь, вопросительные предложения, эмоциональность, экспрессивность.

Iarygina V.V. Interrogative questions as means of creating of expressivity in Ukrainian sermons. In this article the questions about using syntactical means (interrogative questions) in modern Ukrainian sermons are studied. The author selects such interrogative questions, which gives this genre of the church-religious eloquence emotionality, expressivity and expressiveness.

Key words: a sermon, interrogative questions, emotionality, expressivity.

Проповідь як унікальний жанр церковно-релігійного красномовства останнім часом усе більше привертає увагу науковців.

Загальновідомо, що проповідь – це жанр релігійної комунікації, який характеризується специфічною структурою: вступом, викладом предмета (трактатом), закінченням (епілогом) та містить у собі цілий ряд емоційно-експресивних засобів, які мають великий вплив на свідомість парафіян. На сьогодні недостатньо вивчена мова українських проповідей. Це питання не до кінця розв'язане, а отже, є **актуальним**.

Мета статті – виявлення емоційної та експресивної забарвленості питальних речень у сучасних українських проповідях. Для досягнення поставленої мети висунуте таке конкретне **завдання**: проаналізувати питальні речення, притаманні проповіді як жанру церковно-релігійного красномовства.

Об'єктом дослідження є питальні речення.

Предмет статті – мовний світ сучасних українських проповідей.

Питання про емоційно-експресивну лексику досліджували О. Ахманова, В. Герман, В. Телія, О. Тодор, В. Чабаненко та ін.

Належну увагу синтаксичним засобам, зокрема питальним реченням, приділяли Е. Береговська, С. Дорошенко, О. Петришина, В. Чабаненко та ін.

Вивчення виражальних засобів української мови щодо експресивності розпочалося з дослідження мови художньої літератури і стосувалося насамперед стилістичного й емоційного забарвлення різних форм словотворення. Про експресивність ідеться тоді, коли взаємодіють усні й писемні стилі мови, коли з'являється потреба не лише емоційно, а й логічно увиразнити, виділити якийсь компонент висловленої думки. З експресивністю пов'язуються шляхи й прийоми оновлення традиційного словника, проникнення розмовної лексики в писемно-книжні стилі [Русанівський 2004, с. 170].

В основі експресивності мовних одиниць знаходяться мовні критерії оцінки виражальних засобів. „Інтенсифікована виразність з'являється там, де є можливість зіставлення певних ознак на основі протиставлення експресивно нейтральних і емоційно виразних мовних засобів” [Русанівський 2007, с. 175]. Експресивність властива всім мовним одиницям, вона сприяє емоційності висловлювання, привертає увагу до емоційного навантаження сказаного [Русанівський 2007, с. 175].

Експресивність породжується не тільки емоціями, а й мисленням, інтелектом, волею, етикою, естетикою, конкретним світосприйняттям мовця. Експресивність є відмінним і значно ширшим від емоційності поняттям і може охоплювати мовне вираження всіх, а не тільки емоційних сфер життя.

Спостереження над текстами сучасних українських проповідей показують, що синтаксичні засоби, зокрема питальні речення, відіграють важливу роль у створенні емоційної виразності сучасної проповідницької літератури, що, звичайно ж, допомагає вплинути на переконання вірян під час проповіді.

У філології ХХ століття саме Шарль Баллі звернув увагу на важливість експресивного елемента в синтаксисі. Е. Береговська зауважує, що „експресивний синтаксис частково поєднується із риторикою, яка в наш час переживає період відродження” [Береговская 1984, с. 4].

В. Чабаненко справедливо вважає, що „цілий ряд емоційно-експресивних синтаксичних

властивостей української мови знаходить своє відображення у формах головних і другорядних членів речення: дуже виразним є іменниковий підмет, простий емоційно уточнений простий дієслівний присудок, експресивно відокремлені означення, додатки, психологічні мотивовані відокремлені обставини, емоційно-оцінні прикладки, риторичні звертання тощо” [Чабаненко 2002, с. 168-171].

Що стосується сучасних українських казань, то експресивні їх властивості знаходять своє відображення й у вживанні питальних речень.

Спостереження над функціонуванням питальних речень у тексті сучасних українських проповідей, вивчення їх з позицій комунікативної лінгвістики відкриває нові можливості для їхньої інтерпретації. Так, основна функція запитання – запит інформації – може реалізуватися лише в діалогічному, уснорозмовному мовленні, де мовленнєвий контакт має двобічний характер. У монологічному мовленні співрозмовник відсутній, тому сама ситуація спілкування вилучає діалогічну форму обміну інформацією. Відповідно в таких писемних, літературно-книжних текстах питальне речення не виражає свою основну комунікативну функцію, а використовується з іншою метою – для транспозиційного вживання мовної форми, для репрезентації іншого значення повідомлення, спонукування тощо [Бацевич 2004].

У проповідницьких текстах питальне речення, як „модальний різновид речення, за допомогою якого мовець, використовуючи спеціальні засоби, насамперед інтонаційні та лексично-граматичні, запитує про що-небудь з метою одержати інформацію” [Русанівський 2007, с. 500], імітує пошук інформації, виконує важливу комунікативну функцію – інформативну. Наприклад:

– „Чому ж це все стається? Який це час ми переживаємо? Чому спокою на світі нема? Чому так багато незадоволення та розчарування?” [Ларіон 1961, с. 3];

– „Спостерігаючи за розповсюдженням в світі гріха і бачачи на власному досвіді як тяжко протистояти гріху, у деяких віруючих виникає питання: чому Бог створив людину такою, що вона може грішити, - чи не свідчить це про недосконалість творіння? Чому Бог не створив людину і духів такими, щоб вони не могли згрішити?” [Філарет 2007, с. 47];

– „Чи здатна людина сама перемогти гріх?” [Дмитрук 2006, с. 117];

– „Хіба після того чи іншого чуда, яке звершив Господь за молитвами святого, не буде утверджуватися і розповсюджуватися Віра Христова!? Чи не за допомогою знамень і чудес, які обіцяв Воскреслий Господь апостолам і всім своїм послідовникам, християнство перемогла язичницький світ?” [Філарет 2007, с. 91] та ін.

Запитання такого типу виражають повідомлення та надають сучасним українським проповідям емоційно-експресивного характеру.

Експресивну функцію виражають висловлення сучасних українських казань, розчленовані на питальне речення і відповідь. У тексті сучасної проповідницької літератури емоційність вислову увиразнюється саме за допомогою відповіді. Наприклад:

– „Чи відчув він таку саму радість, яку відчув його батько? Чи вибіг він назустріч своєму братові? Чи обняв він його зі сльозами радості? Ні.” [Дмитрук 2006, с. 118];

– „І ось тут в нас може виникати запитання – а чи може людина страждати подібно до Христа? Ні! Не може! Вона не здатна у великій божественній любові страждати за провини всього людства. Це може зробити тільки Бог” [Рудюк 2009, с. 56] та ін.

Значна частина питальних конструкцій проповідницьких текстів – це риторичні запитання – „фігура мова, що використовується як засіб відтворення діалогу з уявним співрозмовником” [Русанівський 2007, с. 573]. Вони мають диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) і розповідних речень (значення повідомлення). Такі структури виражають стверджувальне чи заперечене судження і характеризуються як особливий стилістичний прийом, що служить для експресивності й увиразнення висловлення. На думку Л. Грановської, „особливість риторичного питання не в отриманні інформації, а в підтвердженні або запереченні сказаного... Заперечення в риторичному питанні означає емоційне посилення твердження, а твердження посилює характер заперечення” [Грановська 2004, с. 79-80].

– „Тож як буде відповідати перед Богом той пастир, який нехтував – вільно чи невільно – тим, що вимагає Христова Церква?” [Дмитрук 2006, с. 95];

– „Хіба увесь пасхальний канон, що співався на утрени, не перейнятий піднесеними роздумами про велич перемоги над смертю Життєдавця Христа?” [Ісіченко 2010, с. 5];

– „Якщо ж у неділю я навіть до храму зайти не хочу, побути там на службі, помолитися, то з яким внутрішнім настроєм я піду до Бога?” [Дмитрук 2006, с. 239];

– „Але пригадаймо, на що ми покладалися ще два десятки років тому, коли ми мріяли про вихід на свободу із тюрми народів?” [Ісіченко 2010; 422]

– „Скільки з нас піднімали руки до Бога саме в такому духовному стані, чекаючи від Нього милості й ласк?” [Дмитрук 2006, с. 254] та ін.

Вносячи у сучасну проповідницьку літературу діалогічні побудови, що характеризуються широким

і відносно компактним використанням речень різної модальності – розповідних, питальних, спонукальних, окличних; різноаспектними усно-мовними реалізаціями синтаксичної модальності, питальне речення емоційно пожвавлює розповідь, активізує увагу та контакт з читачем. Наприклад:

– „*І от ми знову бачимо фарисеїв, які підбурюють розлючений натовп здійснити цей страшний вирок. Лише чекають, що на це скаже Ісус? А в руці кожного – камінь наготові. Що ж Христос? „Хто з вас без гріха, – спокійно каже Він, дивлячись на фарисеїв, – нехай першим кине камінь у неї”* (Ін. 8, 7) [Дмитрук 2006, с. 257];

– „*„Хто з вас без гріха?” – запитує Він. А відповіді немає. Всі мовчать. „Першим кинь камінь!” І знову всі мовчать. Немає відповіді. Чому немає? Напевно, фарисеям було чим відповісти Христові, адже буква закону була на їхньому боці: блудниця підлягала покаранню через публічне, прилюдне побиття каміннями, аби цим гріхом не займалися інші”* [Дмитрук 2006, с. 258];

– „*Але ніхто не наважився кинути камінь першим. Чому? Тому що слова Христа торкнулися до серця фарисеїв і всіх, хто стояв поруч, і всі вони відчули власну гріховність, а не лише гріх тієї жінки, яка стояла перед ними в очікуванні покарання”* [Дмитрук 2006, с. 258];

– „*Сьогодні неділя, у всіх православних храмах здійснюються святкові богослужіння. А скільки людей присутні на цих богослужіннях? Де ми з вами, дорогі браття і сестри, наші рідні, близькі, знайомі, сусіди? Де наші діти? На стадіонах, у кав'ярнях, барах, біля комп'ютерів, телевізорів? Де вони?”* [Дмитрук 2006, с. 266];

– „*Стоячи біля колодязя, Христос починає розмовляти з жінкою. Якою саме? Із грішницею, до того ж не іудейкою. А між тим єврейський закон суворо забороняв правочинним іудеям робити це: спілкуватися з іновірцями й такими людьми, які є запеклими грішниками”* [Дмитрук 2006, с. 161-162] та інші.

Сутність викладеного дає підстави твердити, що синтаксичні засоби, зокрема питальні речення, міцно зафіксувалися в системі експресивних засобів релігійного стилю, у тому числі в проповіді як жанрі церковно-релігійного красномовства. У сучасній проповідницькій літературі форми організації питальних речень реалізують загальну інформативно-переконувальну семантику. Їх основною функцією є актуалізація повідомлення з повчальним змістом, що поєднується з додатковою експресивно-емоційною семантикою та передбачає естетичний вплив на читача, формування його духовних цінностей і світоглядних позицій під час проповіді. У подальших розвідках доцільним вважаємо простежити мовний світ сучасних українських проповідей, зокрема їх емоційно-експресивних засобів.

Література

- Архієпископ Ігор Ісіченко Майте любов поміж собою: Збірка проповідей / Архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів-Харків: Святогорець, 2010. – 453, [3] с. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підр. / Бацевич Ф.С. – К.: Академія, 2004. – 344 с. Береговская Э. М. Экспрессивный синтаксис: учеб.пособ. / Береговская Э.М. – Смоленск, 1984. – 91[1] с. Грановская Л.М. Риторика / Грановская Л.М. – М., 2004. – 217 с. Дмитрук П.С. Благодатний час Покаяння: Проповіді / Петро Савович Дмитрук. – Сміла: Д.: АРТ-ПРЕС, 2006. – 320, [3] с. Іларіон (митрополит Вінніпегу і всієї Канади) Християнство і поганство. Чого на світі спокою немає: Проповіді / Іларіон. – Вінніпег: Віра й культура, 1961. – Ч.1. – 64 с. Патріарх Філарет Проповіді, промови, посилення, доповіді, інтерв'ю / Патріарх Філарет. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату. – Т. 7. – 2007, – 798, [2] с. Рудюк Д. Проповіді / Д. Рудюк // Православний вісник. – 2009. – № 3-4. – С. 52-57. Українська мова: Енциклопедія / [Уклад. В.М. Русанівський та ін.]. – 2-ге вид., зі змін. і допов. – К.:Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – 821, [4] с. Українська мова: Енциклопедія / [Уклад. В.М. Русанівський та ін.]. – 3-тє вид., зі змін. і допов. – К.:Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2007. – 852, [4] с. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія / Чабаненко В.А. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.